

KERSTMIS

OORSPRONG EN BELANG

Eddy L Maertens

Als kind vierde ik Kerstmis bij mijn grootmoeder in een feestelijke maar tegelijk devote sfeer. Het meest bijzondere waren niet de kerstboom of de kerststal met Maria, Jozef en het Kindje Jezus, omringd door de os en de ezel, maar het voorlezen van de alom bekende woorden uit het Johannesevangelie: “*Het Woord is vlees geworden en het heeft onder ons gewoond*” (Johannes 1:14) en onze stille tocht naar de middernachtmis. Zij maakten die dag tot een heilig moment. Het waren momenten die diep in mijn herinnering gegrift staan ¹. Des te pijnlijker was het toen leden van een evangelische kerkgemeenschap mij vertelden dat Kerstmis een heidens feest was en dat het vieren ervan een zware zonde betekende. Was dat werkelijk zo?

Wat ik als kind zo intens beleefde, nodigt vandaag uit tot een diepere bezinning: wat vieren wij werkelijk met Kerstmis en hoe verhouden die oude verhalen en tradities zich tot ons geloof en onze tijd? Vanuit die vraag wil ik deze verhandeling beginnen.

Wanneer we Kerstmis in zijn historische bedding plaatsen, zien we hoe het christelijke feest van de geboorte van Christus ingebed werd in een veel oudere traditie van midwintervieringen. In Germaanse gebieden vierde men *Yule* rond 21 - 22 december - de winterzonnwende: een tijd waarin het vuur en het groen symbool stonden voor vruchtbaarheid, hoop en de terugkeer van het licht. In het Romeinse rijk kende men de *Saturnalia*, een uitbundig feest van overvloed en sociale ommekeer en later het cultische feest van *Sol Invictus* op 25 december, waarin de zon als onovertroffen bron van leven werd vereerd ².

¹ Voor deze momenten en deze woorden, moet ik denken aan een zin uit Guido Gezelles gedicht “*t Kruiske*”, die ik zou willen parafraseren: “*Maar die woorden zijn geschreven, diep mij in den kop gebleven*”.

² a. Oud Germaans en Scandinavisch midwinterfeest rond de winterzonnwende, dat de terugkeer van het licht en de zon viert. De naam komt van het Noorse “*Jól*” dat “*wiel van de zon*” betekent.

b. De Saturnalia werden in het oude Rome gevierd van 17 tot 23 december. Het was een feest ter ere van de god “*Saturnus*”, de god van landbouw en overvloed. Het was een tijd waarbij geschenken werden uitgewisseld in een sfeer van feesten, spelen en losbandigheid. Het was een tijd van vrijheid en gelijkheid; de sociale regels werden tijdens deze feesten tijdelijk opgeheven.

c. Het feest van “*Sol Invictus*” werd officieel ingesteld door keizer Aurelianus in 274 n.Chr., met 25 december als de belangrijkste feestdag en het werd uitgeroepen tot de “*Natalis Solis Invicti*” (geboortedag van de onoverwonnen zon). Het bleef gevierd tot in de late vierde eeuw, toen het christendom de dominante religie werd.

De vroege kerk kende geen vaste datum voor de geboorte van Jezus. Pas in de derde en vierde eeuw werd 25 december gekozen, niet omdat de Schrift dit voorschreef maar omdat de datum reeds gekleurd werd met de symboliek van licht en nieuw begin. Door Christus te verbinden met deze dag konden missionarissen en kerkvaders de overgang van heidense naar christelijke vieringen vergemakkelijken. Het symbool van de zon werd opgewaardeerd: niet langer de natuur of een godheid van het licht stond centraal maar Christus zelf, het ware Licht dat de duisternis overwint.

Historisch gezien zien we dus een samensmelting van tradities. De kerk nam bestaande rituelen en symbolen op - het vuur, het groen, de geschenken, de datum - en gaf er een nieuwe inhoud aan. Theologisch gezien is dit een diepgaande herinterpretatie. Waar “Yule” en “*Saturnalia*” de cyclus van de natuur en de terugkeer van de zon vierden, duidt Kerstmis op een eschatologisch licht dat niet slechts jaarlijks terugkeert maar definitief doorbreekt in de komst van Christus. Het feest van de geboorte wordt zo een proclamatie: het ware Licht is in de wereld gekomen, niet als een herhaling van een jaarlijkse zonnecyclus maar als een unieke en blijvende openbaring van Gods belofte die door de eeuwen heen weerklonk en nog weerklinkt - de belofte *Immanuel - Met ons is God*.

Dit proces is concreet zichtbaar in twee iconische kerstsymbolen: de kerststal en de kerstboom. De kerststal vindt zijn oorsprong in een bewuste, christelijke creatie: *Franciscus van Assisi* stelde in 1223 een levende kerststal op in het Centraal-Italiaanse Greccio om de geboorte van Christus invoelbaar te maken. Deze vorm van volkse devotie verspreidde zich snel en verankerde het kerstverhaal in een herkenbaar beeld. De kerstboom daarentegen heeft een voorchristelijke oorsprong in Germaanse wintertradities, waar groenblijvende takken levenskracht en de terugkeer van het licht symboliseerden. De kerstening van deze boom was een geleidelijk proces; in de late Middeleeuwen begon men hem in Duitsland te versieren met appels (verwijzend naar de erfzonde) en later met wafels en kaarsjes, die Christus als het **Brood des levens** en het **Licht der wereld** symboliseerden³. Pas in de 19e eeuw werd de versierde kerstboom een wereldwijd fenomeen.

Zo werd Kerstmis een feest dat zowel de continuïteit met de menselijke ervaring van midwinter als de radicale boodschap van geloofsbelijdenis die het evangelie uitdrukt. Het is een voorbeeld van hoe het christendom zich afbeeldt in de culturele patronen van zijn tijd en tegelijk die patronen transformeerde tot een getuigenis van Christus als het Licht der wereld.

Deze devote sfeer die de Advent - de sfeer van verwachting en inkeer - en Kerstmis zouden moeten kenmerken, is vandaag de dag verdrongen door een werelds “kerstgevoel”. De focus ligt niet meer op *Gods openbaring in Christus* maar op de genoegens van het hier en het nu. Kerstmis is uitgroeid tot een uitbundig familiefeest gevoed met een culinaire overdaad en

³ De vrucht die Eva als mooi en ongevaarlijk beschouwde, wordt in de christelijke beeld- en interpretatietraditie doorgaans voorgesteld als een appel. Deze voorstelling vindt haar oorsprong niet in de Hebreeuwse grondtekst van Genesis, maar in de Latijnse vertaling. Zij berust op een woordspeling tussen “*mālum*” (appel) en “*malum*” (kwaad), twee woorden die op dezelfde manier zijn geschreven maar die van elkaar worden onderscheiden door de klemtoon van de eerste lettergreep. Binnen de context van de Latijnse “*lignum scientiae boni et mali*” (de boom van de kennis van goed en kwaad) heeft dit bijgedragen aan de blijvende afbeelding van de verboden vrucht met de appel.

een overvloed aan geschenken. In dat licht is het als het ware een afbraak van het werk van de vroege zendingen en een terugkeer naar de uitbundige, losbandige sfeer van de Romeinse Saturnalia.

Hebben die goedbedoelende leden van de evangelische kerkgemeenschap dan toch gelijk?

